

Vigh Vivien¹

Az Arktisz geopolitikai jelentősége a 21. században

The Geopolitical Significance of the Arctic in the 21st Century

Absztrakt

Az Arktisz térsége napjainkban felértékelődni látszik, amiből kifolyólag feltételezhetünk egy új biztonságpolitikai kihívást. Mindez abból adódik, hogy meghatározó fontossággal bír mind politikai, gazdasági, katonai, mind környezetvédelmi szempontból. A globális klímaváltozás is jelentősen felértékeli a térséget és megváltoztatja a geopolitikai erőviszonyokat. Jelen tanulmány célja az, hogy bemutassa az Északi-sarkon zajló nagyhatalmi játszmákat és a globális felmelegedés következményét a térségben, továbbá a térség geostratégiai helyzetének, természeti, társadalmi, gazdasági és katonai viszonyainak, valamint mindezek biztonságra tett hatásának vizsgálata.

Kulcsszavak: Északi-sark, Északnyugati-átjáró, Északkeleti-átjáró, hajózási útvonalak, klímaváltozás

Abstract

Today, the Arctic region seems to be gaining in value, which is why we can expect a new security policy challenge. This is due to its crucial importance in political, economic, military and environmental terms. Global climate change greatly appreciates the importance of the region and changes the geopolitical balance of power. The purpose of this study is to present the power games in the Arctic and the consequences of global warming in the region. In addition, the geostrategic position of the area, its natural, social, economic and military conditions and its impact on security will be examined.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences PhD student, e-mail: vighvivi93@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1264-8202>

Keywords: North Pole, Northwest Passage, North-East Passage, shipping routes, climate change

1. Bevezetés

Több évtizedre visszanyúló viták alakultak ki az Északi-sarkvidék „birtoklása” érdekében. Ezeket a vitákat nagyhatalmi törekvéseknek is nevezhetjük. Az Északi-sarkvidék több országhoz is tartozik, olyanokhoz, amelyek több évtizedre vagy akár évszázadra visszamenőleg és napjainkban is nagyhatalmi státuszt töltenek be a világban. A térségben megfigyelhető az egyre jobban fokozódó nemzetközi figyelem. Ez a figyelem a sarki jég hirtelen és gyors olvadása miatt következett be. A sarkvidéki államok egyre több befolyást szeretnének a térség felett szerezni, mivel nagy a valószínűsége annak, hogy a jég alatt – ami várhatóan öt évtizeden belül el fog olvadni,² így kiaknázható lesz a térség – különböző ásványkincseket (kőolaj, földgáz, metán stb.) fognak felfedezni a kutatók. Az Északi-sarkvidék jegének lassú, de folyamatos olvadása meg fogja változtatni a fontos erőforrásokért folyó nemzetközi versengést.³

1. ábra: Az Északi-sark (Arktisz)

Forrás: https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/71WIAGsXJOL._AC_SL1000_.jpg
(A letöltés dátuma: 2019. 12. 15.)

² Lattmann Tamás: Olvadó jég, fagyossá váló viszonyok (Viták az Északi-sarkvidék körül). *Nemzet és Biztonság*, 1. (2008), 11. 50–58. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/lattmann_tamas-olvado_jeg_fagyossa_valo_vizonyok_vitak_az_északi_sark_korul.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)

³ Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013. 167.

Arktisznak nevezzük azt a területet, amely az Északi-sark körül helyezkedik el (lásd 1. ábra). Ennek a területnek a legnagyobb része a Jeges-tenger területére esik, amit állandó jégtakaró borít. Az Arktisz területéhez a következő országok tartoznak: Oroszország, USA, Kanada, Norvégia, Izland és Dánia. Ezek az országok mind északi-sarki tengerparttal rendelkező államok. Ez a hat északi-sarki tengerparttal rendelkező állam rohamot indíthat annak érdekében, hogy magáénak követelje a gazdag kőolaj-, földgáz- és ércléghelyeket.⁴ Ez a folyamatos kitermelési verseny komoly geopolitikai változásokat idézhet elő, főleg a legnagyobb területtel rendelkező Oroszország javára.

2. Történelmi előzmények

Az Északi-sark első átrepülése 1926. május 9-én történt meg. Egy hárommotoros Fokker típusú repülőgép szállt fel a Spitzbergákról. A gép személyzete: Richard Byrd kapitány, navigátor, az expedíció vezetője és Floyd Bennett, a pilóta. Byrd és Bennett jelentették, elérték az Északi-sarkot, a pólus felett tizenhárom percig köröztek, majd visszatértek a Spitzbergákra. Byrd és Bennett hősöknek kijáró fogadtatásban részesült az Amerikai Egyesült Államokban.⁵

A sarkkör feletti terület légi útvonala elég rövid, és ha a jég területe elkezd olvadni, akkor hajózható is lesz a térség. Ebből kiindulva az Északi-sarknak a katonai és gazdasági jelentősége fokozatosan növekedni fog. Az 1930-as években Észak-Amerika és Kanada már felfedezte, hogy az Északi-sarkvidéknek nagy a stratégiai jelentősége.⁶

1943-ban Nicholas John Spykman az Egyesült Államok egyik jelentősebb geopolitikusa így fogalmazott: „Az atlanti és pacifikus frontjaink már nem a legfontosabb kapcsolódási pontjaink az Óvilághoz. Északra fekszik egy harmadik front, amelyen a repülőgép fog dominálni, és amely fontosságával fogva háború és béke stratégiánkban gyorsan le fogja hagyni a többi frontot, ha ez egyáltalán már meg nem történt.”⁷ Spykman Óvilágon Oroszországot érti, Újvilággént pedig az Egyesült Államokra gondol. Ha ezt a kijelentést értelmezni próbáljuk, akkor rájövünk, hogy a világ geopolitikai szerepe megváltozott, mivel Spykman az Északi-sark körüli térséget a világ közép-pontjába állította.⁸

A II. világháború után még jobban megnőtt a régió stratégiai jelentősége a német és a szovjet tengeralattjáró-tevékenység számára. Tovább fokozódott a jelentősége a hidegháborúban is a térségnek, mert ez az útvonal volt a legrövidebb az akkori Szovjetunió és Észak-Amerika között.

⁴ Uo. 167.

⁵ Az Északi-sark fölött, vagy mégsem Byrd volt az első. IHO (é. n.). Elérhető: <https://iho.hu/hirek/az-eszaki-sark-folott-vagy-megsem-byrd-volt-az-első-160509> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)

⁶ Brzezinski i. m. (3. lj.) 167., 168.

⁷ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Budapest, Dialóg Campus, 2005. 29., 32., 33., 324.

⁸ Uo. 324.

3. Földrajzi elhelyezkedés

Az Északi-sarkvidék nem csupán egy földrajzi értelemben körülhatárolható területet jelent. Ez a régió egy összetett, szorosan összefüggő és kölcsönösen egymásra épülő ökoszisztémát, egy sajátos éghajlati öveget, valamint az utolsó jégkorszakig visszanyúló, a helyi őshonos kultúrák, hagyományok és bennszülött népcsoportok életvitelének sokféleségét is magában foglalja. Az Arktisz – az Északi-sarkvidék – a befagyott Jeges-tenger és az azzal határos szárazföldi területekből áll. A sarki jégsapka kulcsszerepet játszik az Északi-sarkvidéken, amelyet jelenleg a jég nem teljesen fed be egész évben. A csak részben állandó, illetve évszakosan előforduló tengeri jégpáncél a különféle élőlények sokaságának ad otthont.

2. ábra: Az Északi-sarkkör vonala és a hozzá tartozó országok

Forrás: http://beyondpenguins.ehe.osu.edu/files/2011/08/arctic_map_political.png
(A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)

Az Északi-sarkvidék hatalmas kiterjedésű és meglepően változatos terület, amely szárazföldeket és jégmezőket foglal magában. Az Északi-sarkkör az északi féltekén, az északi szélesség 66,5°-án húzódó, képzeletbeli körvonal. Az Északi-sarkkörön túlra az alábbi országok területe nyúlik át: Egyesült Államok (Alaszka), Oroszország, Kanada, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland és a Dánia fennhatósága alatt álló Grönland

(lásd 2. ábra). Az Északi-sarkkörön belül mindenhol előfordul a nyári napforduló idején (június 22-én) egy 24 órás nappal, a téli napforduló idején (december 22-én) egy 24 órás éjszaka. Az Északi-sarkvidéknek nincs pontos határa, de általában azt a területet nevezik így, ahol az év legmelegebb hónapjában, júliusban a havi középhőmérséklet a 10 °C (50 °F) alatt marad.⁹

4. Az Arktisz országai

A sarkkörü államok közül csak azok az országok kapcsolódnak be a térség vízi területének jogi helyzetével kapcsolatos vitákba, amelyek szárazföldi és tengeri területekkel is rendelkeznek az Arktiszon. Ebből kifolyólag a következő államok tartoznak a térséghez: Oroszország, Dánia, Norvégia, Kanada, Egyesült Államok.

Oroszország a Wrangel-sziget, a Ferenc József-föld, az Új-föld, az Északi-föld, az Új-szibériai-szigetek kapcsán van jelen a térségben. Ez az ország nyerhet a legtöbbet az Északi-sarkvidékhez való könnyebb hozzáféréssel, de célpontja is lehet a többi négy NATO-tag északi-sarki államnak.¹⁰ Az Északi-sarkvidéken Oroszország hatalmas földterülettel és erőforrás-potenciállal rendelkezik. Az orosz földrész Északi-sarkkörön belüli része nagyjából India méretével egyezik meg, 3,1 millió négyzetkilométer. Az Északi-sarkvidék adja az orosz földgáztermelés 91%-át, az ország feltárt földgázkészletének 80%-át, a tengerpart menti szénhidrogénkészleteinek 90%-át, valamint érlelőhelyének nagy részét.¹¹ Az Oroszországi Föderáció a közeljövőben teljes mértékben vissza akarja állítani nagyhatalmi státuszát. Ebben a folyamatban jelentős az orosz politikai, gazdasági és katonai vezetők szerepe, akik alapjaiban változtatták meg az orosz állami politika irányvonalát.¹² Oroszország az Északi-sarkvidéket északi határainak valódi kiterjesztéseként kezeli, és egy 2008-ban keletkezett stratégiai dokumentumban Medvegyev, az Oroszországi Föderáció akkori elnöke leszögezte: az Északi-sarkvidék Oroszország „első számú stratégiai erőforrásbázisa” lesz 2020-ra.¹³ Az Északi-sarkvidék fejlesztési programját 2014-ben hagyta jóvá a kormány, és 2015 elején már létre is hozta a Dmitrij Rogozin miniszterelnök-helyettes vezette bizottságot, aki a legfontosabb indulólépésnek a térség fejlesztését célzó különböző programok auditálását és azok egy kézbe való összevonását nevezte.¹⁴ Fontos megemlíteni, hogy a „kincsek” közé tartozik az északi hajózási útvonal is, amely a legrövidebb utat jelenti Ázsia és Európa között. Ennek köszönhetően a kamcsatkai félsziget, amely a kapu a sarkvidékre, a hajók ellátó és javító bázisává válik.¹⁵ Az orosz stratégiai gondolkodás sosem becsülte le az északi-sarki régiót, 2014 óta fontos katonai bázisokat építettek ki

⁹ Lattmann i. m. (2. lj.)

¹⁰ Vladimir Radyuhin: *The Arctic's strategic value for Russia*. The Hindu, 2010. Elérhető: www.thehindu.com/opinion/lead/The-Arctics-strategic-value-for-Russia/article15674469.ece (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)

¹¹ Brzezinski i. m. (3. lj.) 167., 168.

¹² Koós Gábor – Szternák György: Az Északi-sark geopolitikai és geostratégiai jelentősége – orosz szemmel. *Szakmai Szemle*, 15. (2017), 2. 5–23. 5. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2017_2_szam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 21.)

¹³ Brzezinski i. m. (3. lj.) 167., 168.

¹⁴ *Új területeket hódít meg Oroszország*. 2015. Elérhető: www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/uj_teruleteket_hodit_meg_orszorszag.596529.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)

¹⁵ Uo.

a térségben. 2014. december 1-jével létrehozták az ötödik területi stratégiai parancsnokságot, mely az arktiszi stratégiai irányt hivatott lefedni, és nagyrészt az Északi Flotta erején alapszik.¹⁶ Oroszországnak meg kell erősítenie szuverenitását a területen, mivel megjelentek a régióban a nem sarkvidéki országok – Svédország, Finnország –, ezért változó stratégiai környezet jött létre. Az Északi-sark Oroszország számára stratégiai fontosságú az ott megtalálható természeti erőforrások és a nemzetbiztonsági jelenlét miatt.¹⁷ A régióban található a tengeri telepítésű nukleáris bázisok kétharmada. 2014 decemberében megkezdte működését az Arktiszi Stratégia Parancsnokság az Északi Flotta bázisán, ezután megerősítették a Nyugat-, Közép-, Kelet-katonai körzetek bázisait az Északi-sarkkörön túl (lásd. 3. ábra).¹⁸

3. ábra: Orosz katonai körzetek

Forrás: www.stratfor.com/sites/default/files/main/images/Russia_military_districts2.jpg
(A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)

Dánia közvetlenül nem határos az Északi-sark térségével, hanem a hozzá tartozó, de magas fokú önállóságot élvező Grönland földrajzi helyzete következtében érintett

¹⁶ Jójárt Krisztián: Az orosz haderőreform értékelése II. – Szervezet, személyi állomány, fegyverzet. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*, (2017), 26. 1–12. 6. Elérhető: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2017-26-az-orosz-haderoreform-ii-szervezet-szemelyi-allomany-fegyverzet-jojart-k.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 21.)

¹⁷ Márton Andrea: Katonai együttműködés és terjeszkedés az Északi-sarkon. *Repüléstudományi Közlemények*, 28. (2016), 2. 123–131. Elérhető: www.repulestudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-07-0336_Marton_Andrea.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)

¹⁸ *Megkezdte a működését az arktiszi orosz katonai parancsnokság*. 2014. Elérhető: <http://komlomeia.hu/9-kulfold/5076-megkezdte-a-mukodeset-az-arktisi-orosz-katonai-parancsnoksag> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)

a térségben. Grönland nem folytathat önálló kül- és védelempolitikát, ezek a tevékenységek a dán kormány hatáskörébe tartoznak.¹⁹ 2014 decemberében adta be kérelmét az ENSZ-hez, hogy igényt tart az Északi-sarkvidékre, és az Arktisz alatt rejtőző ásványi kincsekre. A dán külügyminiszter²⁰ földrajzi tényre alapozta kérelmét, mivel Grönlandot kontinentális talapzat köti össze az Északi-tenger fenekén a pólussal.²¹

A dán védelempolitika jelenleg egy parlamenti pártok által elfogadott, konszenzusos megegyezés célkitűzéseit tartalmazza, és ennek a koncepciónak van alárendelve a fegyveres erő átalakítása is.²² Különleges geopolitikai helyzetben van a Feröer-szigetek és Grönland okán a térségben. A dán északi stratégia egyik fontos pontja szerint egyre több kihívás hárul a fegyveres erőre, mivel a régió geostratégiailag felértékelődik. Fontos kihívás Grönland védelme, mivel jelentős távolság van a sziget és a szárazföldi Dánia között. A másik fontos kihívás a megnyíló hajózási útvonalak védelme és biztosítása.

Norvégia a Medve-szigetek, a Spitzbergák és a Jan Mayen-sziget kapcsán van jelen az Arktiszon. Ez a legészakabbra fekvő európai állam, amely Dánia mellett szintén NATO-tagország. Az ország biztonság- és védelempolitikai dokumentumainak középpontjában az ország területének védelme, szuverenitásának fenntartása, a háborúk megelőzése és a jogállamiság áll.²³ Az utóbbi évtizedekben fontossá vált az országban a szuverenitás fenntartásán kívül az ország tengeri erőforrásainak megőrzése is. Ennek érdekében a norvég kormány stratégiai dokumentumokat fogadott el az Északi-sarkról, és a norvég fegyveres erők szerepéről is. A fegyveres erő stratégiájának fontos pontja, hogy az országnak képesnek kell lennie megvédeni a tengeri területeit, és az ott található energiaipari létesítményeit, valamint a hajózási akadálytalan közlekedését is biztosítani kell.²⁴

A Svalbard-szigetecsoprot, más néven a Spitzbergák egy hegyvidékből álló szigetecsoprot, amely Norvégia fennhatósága alá tartozik. 1596-ban fedezték fel a szigetet a holland Willem Barents expedíciója során. Az expedíció kudarcba fulladt, mivel Barents meghalt, ám a túlélők hírért vitték annak, hogy a szigeten bőséges vadállomány található. Ennek következtében a következő néhány év a rozmárvadászatról szólt. Miután néhány év alatt teljesen kiirtották a rozmárokot, a kereskedelmi cégek a parti vizek bálnái ellen indítottak hajtóvadászatot. A 17. század végére a bálnavadász-társaságok kolóniákat alapítottak a szigetekeken. A mérhetetlen túlvadászás a bálnák közeli kihalásához vezetett, ezért a 18. század végén a zsákmány súlyos meggyérülése vetett véget ennek az állapotnak. A 19. században újból megnőtt az Északi-sarkvidék iránti érdeklődés, mivel több expedíció is indult az Északkeleti-átjáró felkutatására. A szigetek az északi elhelyezkedésüknek és a hónapokig jégmentes vizeiknek köszönhetően a kutatóutak fő bázisává váltak. 1872–74 között zajlott az osztrák–magyar

¹⁹ Kálló László – Deák Anita: Az Északi-sark – a „versenyfutás” kezdete. *Felderítő Szemle*, 10. (2011), 1–2. 55–59. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2011-1-2.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)

²⁰ Martin Lidegaard Dánia külügyminisztere 2014–2015 között.

²¹ Dániának is kellene az Északi-sarkvidék. *Magyar Nemzet*, 2014. Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/archivum/kulfold-archivum/danianak-is-kellene-az-eszaki-sarkvidek-3999157/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)

²² Márton Andrea: Az Északi-sark a skandináv államok szemszögéből nézve. *Repüléstudományi Közlemények*, 24. (2012), 2. 273–283. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02600/02694/00059/pdf/EPA02694_rtk_2012_2_0273-0284.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)

²³ Uo. 280.

²⁴ Uo. 281.

északi-sarki expedíció. Az expedíció célja az Északkeleti-átjáró felfedezése lett volna, ám a 24 fős csapat felfedezte a Ferenc József-földet. Az expedíciót Julius von Payer osztrák főhadnagy vezette, egyetlen magyar tagja Kepes Gyula hajóorvos volt. A költségek legnagyobb részét osztrák és magyar nemesek, arisztokraták finanszírozták.²⁵ Ebből az időből ered a norvég Svalbard névnel nálunk jóval ismertebb Spitzbergák, vagyis a „Csúcsos-hegyek” elnevezés. A magyar geográfus, Cholnoky Jenő 1910-ben fordult meg itt egy kutatóútja során. Ennek tiszteletére az ő nevét viseli ma egy hegy-csúcs a Nordenskjöld-landon.²⁶

A sarkvidéki szigetcsoport geológiai vizsgálata során kiderült, hogy a Spitzbergák földje hatalmas ásványkincsvagyont rejt. Nemrégiben norvég tudósok hatalmas mennyiségű értékes ásványi anyagot regisztráltak a Svalbard melletti tengerfenéken, ahol főként cinket, aranyat és ezüstöt leltek fel a kutatók. Az ásványok becsült értéke közel 100 milliárd USD lehet.²⁷ A terület újra felértékelődött, és a folyamatos feszültségek következtében 1920-ban Párizsban megkötötték a Svalbardi Egyezményt, amely lezárta a területi vitákat, és az 1924-ben hatályba lépett Svalbardi Egyezmény alapján Norvégiához tartozik a terület. Az Egyezmény értelmében az aláíró államok polgárai a norvégokkal egyenlő jogokat élvezhetnek. Szabadon halászhatnak, vadászhatnak, bányászhatnak, létesíthetnek hírközlési állomást, valamint folytathatnak tengeri és kereskedelmi tevékenységeket. Ez az Egyezmény napjainkban is érvényes és Magyarország is aláírta. A szigeteken körülbelül háromezren laknak jelenleg, és a lakosoknak a 60%-a norvég, míg a 40%-a orosz, ukrán származású.²⁸ A Spitzbergákon található meg a Nemzetközi Magbank, amely állandóan fagyos hőmérsékleten őrzi a világ élelmiszernövényeinek magjait, egy esetleges globális katasztrófa esetére.

A Svalbard-szigetek különleges helyzete miatt Norvégia Oroszországgal sajátos szomszédsági kapcsolatot tart fenn, mivel mind a két állam tagja az Északi-sark Tanácsnak. A norvég kormány által elfogadott Északi-sark Stratégia kimondja, hogy Oroszországgal fejleszteni kell a kétoldalú kapcsolatokat, javítani kell a régióban élő lakosság egészségügyi ellátását, oktatását.²⁹ Ezenfelül még prioritásként kezeli a környezetvédelmet, az éghajlatváltozást és a tengeri erőforrások védelmét is. Az Északi-sark Stratégia dokumentumában le van írva, hogy a többi skandináv állammal fontos az együttműködés. Norvégia nem tagja az Európai Uniónak, ezért az EU által létrehozott Északi Harccsoportban való részvételt nem tekinti a biztonsága szempontjából védelmi garanciának. A tengeri határok védelme és a fegyveres erők átalakítása és fejlesztése Norvégia számára nagyon fontos. Norvégia fel van készülve az új stratégiai helyzet kezelésére. A Stoltenberg-jelentés³⁰ és az északi országok kül- és biztonságpolitikai együttműködése is Norvégia Arktisszal kapcsolatos érdekeit tartja fontosnak. Fontos

²⁵ *Osztrák–magyar északi-sarki expedíció 1872–1874.* Földgömb Alapítvány. Elérhető: <https://expedicio.eu/expedicio/expedicios-hoskor/17-osztrak-magyar-eszaki-sarki-expedicio-1872-1874> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)

²⁶ Klein Dávid: Svalbard a „hideg part”. *A földgömb, A Magyar Földrajzi Társaság folyóirata*, 35. (2017), 312. 30–37.

²⁷ Elisabeth Bergquist: Vast Mineral Deposits Near Svalbard. 2020. Elérhető: www.highnorthnews.com/en/vast-mineral-deposits-near-svalbard (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)

²⁸ Klein i. m. (26. lj.)

²⁹ Márton (2012) i. m. (22. lj.) 281.

³⁰ A 2009 februárjában Oslóban tartott tanácskozáson egy 13 pontos jelentést fogadtak el, amelyben főként a térség békeépítésére, légtérellenőrzésére, tengeri figyelőszolgálatára és a Sarkvidékkel kapcsolatos kérdésekre tértek ki.

megemlíteni, hogy az ország katonai kiadásai a válság hatására sem csökkentek, kis mértékben nőttek, de lépést tartottak az infláció növekedésének mértékével.³¹

Kanadához tartozik Ellesmere és a Baffin-sziget az Arktiszon. A kanadai haderő csak kisebb egységet állomásoztat az Északi-sarkkörön, a rossz körülmények miatt nem lehetne megoldani a nagyobb létszámú haderőt a térségben.

Az Északi Előrejelző Rendszert (*National Weather Service – NWS*) Kanada északi területén építették ki, az északi szélesség 68. és 70. foka között. Az 1950-es években a Korai Előrejelző Vonalat Alaszka és Kanada északi részén építették ki, egy 5000 km-es szakaszon, amely a jelenlegi Északi Előrejelző Rendszer elődje volt. Ennek az Északi-sark felől érkező esetleges szovjet hadászati bombázó repülőgépek támadásának korai felderítése volt a célja, és az Észak-amerikai Légvédelmi Parancsnokság riasztása volt a feladata. A kanadai haditengerészet jégtörő hajókkal nem rendelkezik, azok a parti őrség állományába tartoznak. A parti őrség hat jégtörő hajóval és hét többfunkciós vagy könnyű jégtörő hajóval rendelkezik.³²

Kanada a saját északi-sarki területeinek, a Dániával meglevő közös határszakasz és a halászat ellenőrzése miatt kérte fel a dán parti őrséget az együttműködésre. 2010-ben Kanada és Dánia Egyetértési Nyilatkozatot írt alá a biztonsági és védelmi kérdésekről. A jelenlegi együttműködések kétoldalú és multilaterális szerződéseken és egyezményeken alapulnak, és általában közös gyakorlatokat és információcserét jelentenek.³³

Az *Egyesült Államok* a térségben Alaszka révén van jelen az Arktiszon. Alaszkát 1741-ben fedezték fel, ami akkor még az orosz birodalomhoz tartozott, majd 1867-ben az Egyesült Államok megvásárolta. Egykor, az aranyláz idején, Alaszka nagyon vonzó területnek számított az aranybányászok számára, de ma már leginkább az alaszakai partoknál kibányászható olaj vonzza az olajtársaságokat.

Alaszkában található az amerikai haderő északi sarkkörön túlra települt erői, ez az állam az Egyesült Államok legészakibb állama. Alaszka 2/3-a a sarkkörtől délre esik, ezért a haderő nagy része is a sarkkörön kívül található meg.

Köztudott, hogy az amerikai haditengerészet a legnagyobb és a legerősebb a világon, de még ezzel a képességével sincs igazán felkészülve az északi térségben végrehajtandó műveletekhez. A térségben nem állomásozik állandó erő. A Parti Őrség 17. körzete felel az Alaszkát körülvevő tengerek védelméért és ellenőrzéséért.³⁴ Három jégtörő hajó található a Parti Őrség állományában.

5. Hajózási útvonalak

A klímaváltozás következtében egyre többen igyekeznek meghódítani az északi vizeket, többek között olyan államok is, akik nem rendelkeznek északi-sarki területtel (például Kína). A kereskedelmi hajók szállítási útvonala is lerövidül, ha az Északnyugati- vagy

³¹ Márton (2012) i. m. (22. l.) 281.

³² Kálló-Deák i. m. (19. l.)

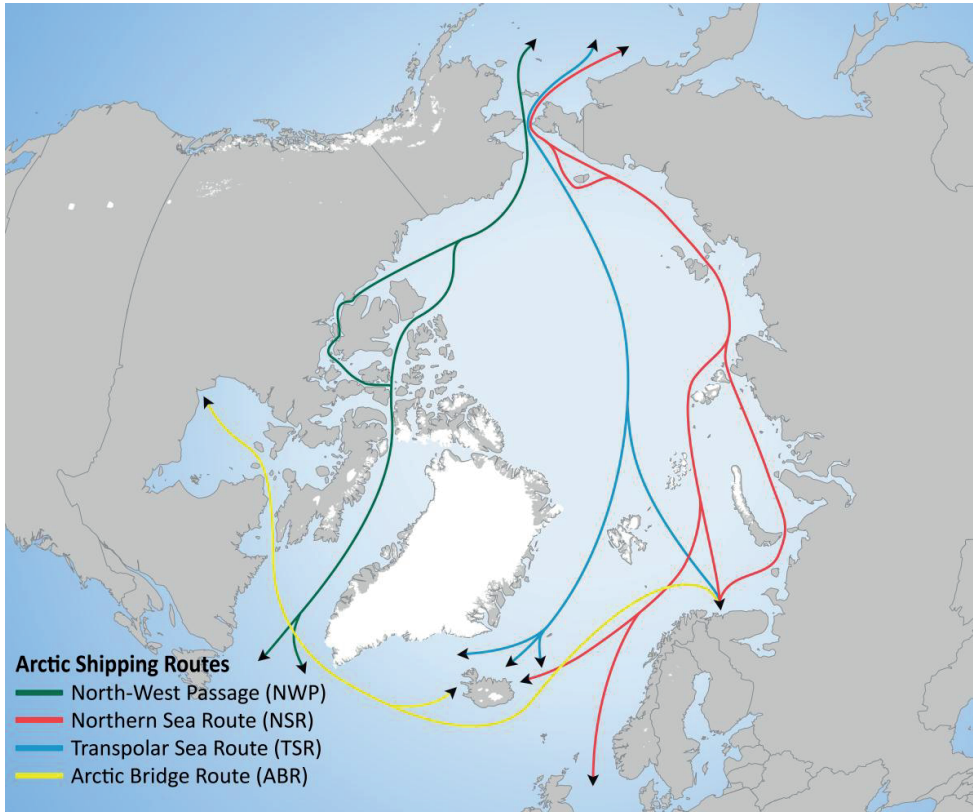
³³ Márton (2016) i. m. (17. l.)

³⁴ Kálló-Deák i. m. (19. l.)

az Északkeleti-átjárót használják szállításuk lebonyolítása érdekében. Azonban ezek a tengeri útvonalak még ma is rengeteg kockázatot rejtnek.

Az északi jeges térségben a hajózás csak a parthoz viszonylag közeli területeken volt lehetséges, ott is csak jelentős nehézségek árán, ezért a kialakult útvonalak, az Északkeleti-, Északnyugati-átjáró a tengerszorosok láncolatát jelenti (lásd 4. ábra).³⁵ A jelenleg hatályos szabályok szerint a nemzetközi hajózásra használt tengerszorosokon való áthaladás a tengerszorosokat alkotó vizek jogállását, valamint a tengerszorosokkal határos államoknak az említett vizek és a felette lévő légtér, a tengerfenék és altalaj feletti szuverenitás gyakorlását semmilyen egyéb szempontból nem érinti.³⁶

A technika fejlődésével és a jégtakaró szezonális visszahúzódásával az északi jeges térségben történő közlekedés egyre jobban meg fog élénkülni.

4. ábra: Arktiszi hajózási útvonalak.

Forrás: <https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/2240/4332> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

³⁵ Malte Humpert – Andreas Raspočnik: *The Future of Arctic Shipping*. The Arctic Institute, 2012. Elérhető: www.thearcticinstitute.org/future-arctic-shipping/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

³⁶ Csatlós Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013. 67.

Az Északnyugati-átjáró 5780 kilométer hosszúságú tengeri útvonal Kanada északi partjai mentén a Jeges-tengeren át, amely összeköti az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt. Nyugatról Kelet felé indulva az átjáró áthalad a Bering-szoroson, a Csukcs-tengeren, a Beaufort-tengeren és az Arktisz-szigetcsoport közötti vizeken (lásd 5. ábra). Több különböző útvonalat használnak, köztük a McClure-szorost, a Dease-szorost és a Prince of Wales-szorost, de nagyobb hajók számára nem mind hajózható.³⁷ A szigetcsoportot elhagyva az átjáró a Baffin-öblön és a Davis-szoroson keresztül éri el az Atlanti-óceánt.³⁸

5. ábra: Északnyugati-átjáró

Forrás: <https://media1.britannica.com/eb-media/80/89980-004-D5EFD003.jpg>
(A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

Az Északnyugati-átjáró az elmúlt években gyakrabban vált jégmentessé és nyitott utat a hajók számára, mint az egész 20. században összesen. Ennek oka a sarkvidék felmelegedése, amelynek következtében a jégpáncél nyáron gyakran visszahúzódik. Az átjáró használatát az év nagy részében akadályozó tengeri jég nagyrészt 2016 nyarán is elolvadt, és így felszabadult az útvonal a hajók számára.³⁹

Az Északkeleti-átjáró az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt köti össze Oroszország szibériai partjai mentén. Az északi tengeri útvonal után sok évszázadon keresztül kutattak,⁴⁰ főleg gazdasági okokból. Az útvonal jó része sarkvidéki vizeken vezet, és bizonyos részei évente csak két hónapig mentesek a jégpáncéltól. 1525-ben az Orosz Birodalom

³⁷ Donat Pharand: The Northwest Passage in International Law. *Canadian Yearbook of International Law*, 17. (1980), 99–133. Cambridge University, 2016.

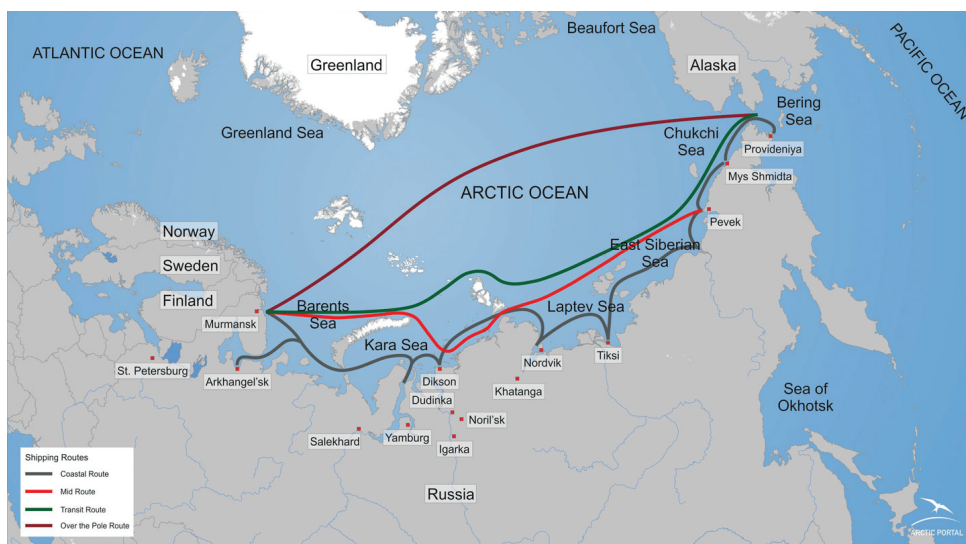
³⁸ *Hajózható az Északnyugati-átjáró*. 2016. Elérhető: <https://greenfo.hu/hir/hajozhato-az-eszaknyugati-atjaro/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Kezdetben a vikingek kutattak az átjáró után, akik a prém- és elefántcsont-kereskedelem lebonyolítására új útvonalakat és új letelepedési területeket kerestek.

is elkezdett az Északkeleti-átjáró után kutatni, majd számos nemzet hajósai követték, végül 1648-ban sikerült bizonyítani a létezését. Az átjárót más észak- és nyugat-európai országok – Anglia, Hollandia, Dánia, Norvégia – hajósai is kutatták, akik Kína és India felé kerestek új, reményeik szerint a délinél rövidebb tengeri utat. Bár ezek a korai expedíciók nem találták meg az átjárót, számos felfedezéshez vezettek. A dán születésű Vitus Jonassen Bering a Kamcsatka-félszigetről indult észak felé Szent Gábel nevű hajóján, és felfedezte a ma a nevét viselő tengersizorost, a Bering-szorost. Ezek az expedíciók elkészítették az útvonal részletes térképét. Az útvonal első teljes megtétele pedig a svéd Adolf Erik Nordenskiöld⁴¹ nevéhez fűződik, aki 1878 és 1879 között járt a térségben.

Az útvonal Murmanszknál kezdődik, a Bering-tengeren fut keresztül, északon megkerüli az Új-földet, majd a Kara-tengeren folytatja az útját az Északi-föld után. A Vilckickij-szoroson át kijut a Laptev-tengerre, ahol két ágra szakad. A déli ág a Dimitri Laptev-szoroson, az északi ág pedig a Sannikov-szoroson keresztül halad tovább és éri el a Kelet-szibériai-tengert, ahol ismét kettéválik az út, és a parthoz legközelebbi ága a Wrangel-sziget déli részénél halad tovább, és a Bering-szoroson keresztül éri el a Csukcs-tengert (lásd 6. ábra).

6. ábra: Északkeleti-átjáró

Forrás: http://arcticportal.org/images/stories/Arctic_Shipping_Portlet/nep.jpg (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

Az öt tenger közül négyhez jelentős kontinentális talapzat tartozik, elméletileg mindegyik alkalmas a vízfelszíni hajózásra, de a jégtakaró vastagsága eltérő. A jeges-tengeri útvonal jelenleg évente már mintegy négy hónapig vehető igénybe a globális

⁴¹ Több kutatóutat vezetett a Spitzbergákra, és 1878–1880-as expedíciója során ő hajózta végig elsőként az Északkeleti-átjárót, északról megkerülve az eurázsiai kontinent (1832. november 18. – 1901. augusztus 12.).

felmelegedés hatására elolvadt jégpáncélnak köszönhetően. Az útvonalon azonban egyelőre hiányos a hajózási infrastruktúra, nincsenek kikötési lehetőségek, így szükséghelyzetben a reakcióidő hosszú.⁴²

6. Összefoglalás

Az utóbbi négy évtizedben felére csökkent az északi-sarki jégtakaró nyári kiterjedése, és az előrejelzések szerint az olvadás nem fog később sem megállni. Vannak olyan előrejelzések is, amelyek azt mutatják, hogy pár éven belül teljesen elolvad a jég a nyári időszakban.⁴³ A felmelegedésnek köszönhetően a térség komoly gazdasági hasznot jelent, hiszen a jég alatt hatalmas nyersanyagkincs rejtőzik. Megállapítható, hogy a Jeges-tenger jelentősen felmelegedett, jégtakarója elvékonyodott, kiterjedése csökkent. A tengerszint 1900 óta átlagosan 20–23 centiméterrel emelkedett, ami nagyban hozzájárul a partvidéki áradásokhoz. Leginkább a grönlandi és az antarktisi jég olvadása veszélyes. Ha mind elolvadna, a tengerszint akár 70 méterrel is emelkedhetne.⁴⁴ A Jeges-tenger minden télen befagy, de nyáron egyes területei felolvadnak. Fontos problémaforrás a Jeges-tengerbe áramló növekvő mennyiségű édesvíz is. A tengeri jégtömbök olvadása során édesvíz kerül a sós tengervízbe, amely szintemelkedéssel jár.⁴⁵ Ahogy a sarkvidék tovább olvad, ezek az édesvízáramlatok növekedni fognak. A jég olvadásával és a hőmérséklet növekedésével egyenesen arányosan növekszik az Arktisz természeti, politikai és gazdasági szerepe. Az olvadásban lévő jégtakaró a világ feltáratlan szénhidrogénkészleteinek negyedét rejt, és ez komoly biztonságpolitikai kihívást jelent a térségre nézve.⁴⁶ Az olvadás hajózási és stratégiai szempontból is változásokat hoz majd, hiszen egy egészen új óceánt nyit meg, ami sokkal rövidebbé teszi az utat Ázsia és Európa között.

Felhasznált irodalom

- Bergquist, Elisabeth: *Vast Mineral Deposits Near Svalbard*. 2020. Elérhető: www.high-northnews.com/en/vast-mineral-deposits-near-svalbard (A letöltés dátuma: 2020. 03. 20.)
- Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2013.
- Csatlós Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2013. DOI: <https://doi.org/10.14232/phd.1050>
- Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Budapest, Dialóg Campus, 2005.

⁴² *Kiolvadt az északkeleti átjáró*. 2013. Elérhető: <https://greenfo.hu/hir/kiolvadt-az-eszakkeleti-atjaro/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)

⁴³ *Arctic: Location and Geography*. Polar Discovery. Elérhető: www.polariscovery.who.edu/arctic/geography-en.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Fred Pearce: *Arctic meltdown is a threat to humanity*. 2009. Elérhető: www.newscientist.com/article/mg20127011-500-arctic-meltdown-is-a-threat-to-humanity/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

⁴⁶ *International Cooperation on Arctic Matters*. é. n. Elérhető: https://eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/20954/node/20954_de (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

- Humpert, Malte – Andreas Raspotnik: *The Future of Arctic Shipping*. The Arctic Institute, 2012. Elérhető: www.thearcticinstitute.org/future-arctic-shipping/ (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
- Jórárt Krisztián: Az orosz haderőreform értékelése II. – Szervezet, személyi állomány, fegyverzet. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* (2017), 26. 1–12. Elérhető: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2017-26-az-orosz-haderoreform-ii-szervezet-szemelyi-allomany-fegyverzet-jojart-k.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 03. 21.)
- Kálló László – Deák Anita: Az Északi-sark – a „versenyfutás” kezdete. *Felderítő Szemle*, 10. (2011), 1–2. 55–59. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2011-1-2.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)
- Klein Dávid: Svalbard a „hideg part”. *A földgömb, A Magyar Földrajzi Társaság folyóirata*, 35. (2017), 312. 30–37.
- Koós Gábor – Szternák György: Az Északi-sark geopolitikai és geostratégiai jelentősége – orosz szemmel. *Szakmai Szemle*, (2017), 2. 5–23. Elérhető: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2017_2_szam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 21.)
- Lattmann Tamás: Olvadó jég, fagyossá váló viszonyok (Viták az Északi-sarkvidék körül). *Nemzet és Biztonság*, 1. (2008), 11. 50–58. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/lattmann_tamas-olvado-jeg_fagyossa_valo_viszonyok_vitak_az_északi_sark_korul.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)
- Márton Andrea: Az Északi-sark a skandináv államok szemszögéből nézve. *Repüléstudományi Közlemények*, 24. (2012), 2. 273–283. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02600/02694/00059/pdf/EPA02694_rtk_2012_2_0273-0284.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)
- Márton Andrea: Katonai együttműködés és terjeszkedés az Északi-sarkon. *Repüléstudományi Közlemények*, 28. (2016), 2. 123–132. Elérhető: www.repules-tudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-07-0336_Marton_Andrea.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)
- Pearce, Fred: *Arctic meltdown is a threat to humanity*, 2009. Elérhető: (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)
- Pharand, Donat: The Northwest Passage in International Law. *Canadian Yearbook of International Law*, 17. (1980), 99–133. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0069005800001454>
- Radyuhin, Vladimir: *The Arctic's strategic value for Russia*. The Hindu, 2010. Elérhető: www.thehindu.com/opinion/lead/The-Arctics-strategic-value-for-Russia/article15674469.ece (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)

Internetes források

- <https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/2240/4332> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
- Arctic: Location and Geography*. Polar Discovery. Elérhető: www.polariscovery.whoiedu/arctic/geography-en.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)

- Az Északi-sark fölött, vagy mégsem Byrd volt az első.* IHO (é. n.). Elérhető: <https://iho.hu/hirek/az-eszaki-sark-folott-vagy-megsem-byrd-volt-az-első-160509> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)
- Dániának is kellene az Északi-sarkvidék. *Magyar Nemzet*, 2014. Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/archivum/kulfold-archivum/danianak-is-kellene-az-eszaki-sarkvidek-3999157/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)
- Hajózható az Északnyugati-átjáró.* 2016. Elérhető: <https://greenfo.hu/hir/hajozható-az-eszaknyugati-atjaro/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
- http://beyondpenguins.ehe.osu.edu/files/2011/08/arctic_map_political.png (A letöltés dátuma: 2019. 12. 16.)
- https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/71WIAGsXJOL._AC_SL1000_.jpg (A letöltés dátuma: 2019. 12. 15.)
- International Cooperation on Arctic Matters.* Europa.eu é. n. Elérhető: https://eeas.europa.eu/delegations/palestine-occupied-palestinian-territory-west-bank-and-gaza-strip/20954/node/20954_de (A letöltés dátuma: 2019. 12. 21.)
- Kiolvadt az északkeleti-átjáró.* 2013. Elérhető: <https://greenfo.hu/hir/kiolvadt-az-eszakkeleti-atjaro/> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 20.)
- Megkezdte a működését az arktiszi orosz katonai parancsnokság.* 2014. Elérhető: <http://komlomedial.hu/9-kulfold/5076-megkezdte-a-mukodeset-az-arktiszi-orosz-katonai-parancsnoksag> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)
- Osztrák–magyar északi-sarki expedíció 1872–1874.* Földgömb Alapítvány. Elérhető: <https://expedicio.eu/expedicio/expedicios-hoskor/17-osztrak-magyar-eszaki-sarki-expedicio-1872-1874> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 18.)
- Új területeket hódít meg Oroszország.* 2015. Elérhető: www.napi.hu/nemzetkozi_gazdasag/uj_teruleteket_hodit_meg_oroszország.596529.html (A letöltés dátuma: 2019. 12. 17.)